

problematiky však autori nie sú dôslední v používaní pojmov. Tento prístup súvisí so správnym pochopením úzkej súvislosti obsahu a funkcií verejnej mienky a zároveň nedostatočným rozlíšením verejnej mienky ako názorovej štruktúry a verejnej mienky ako morálnej sily.

Podľa môjho názoru mylne zdôrazňujú význam adekvátneho či neadekvátneho pochopenia sociálnej nutnosti vo vzťahu k obsahu názorových štruktúr a dopúšťajú sa prinajmenšom zjednodušenia, keď používajú pojem skutočná verejná mienka v tom prípade, ak táto korešponduje s objektívnymi spoločenskými záujmami (s. 182). Časť uzavierajú hodnotením dvojakej funkcie verejnej mienky, ktorá

- a) vyberá, hodnotí, fixuje tie vzťahy, ktoré najviac odpovedajú záujmom,
- b) reguluje vzťahy osobnosti v spoločensky prospešnom smere.

Problematika venovaná vzťahu osobnosť – pracovný kolektív, nie je z hľadiska publikovaných záverov nová. Autor však podrobnejšie analyzuje morálne kvality kolektívu a jeho vplyv na jednotlivca.

Zaujímavý je v tejto súvislosti pohľad na morálne pôsobenie ako na jednu zo stránok sociálnej činnosti. Významné miesto v súvislosti s analýzou mravných vzťahov sa prikladá vplyvu uspokojovania potrieb v pracovnom procese na rozvoj morálnych procesov. Výrazne vystupuje pritom do popredia význam potrieb ako prvotnej základnej formy spojenia osobnosť – spoločnosť. Záver tejto časti je venovaný pohľadom a skúmaním morálnych vzťahov z hľadiska rôznych prístupov.

Posledná, štvrtá kapitola sa orientuje na zhodnotenie maoistických a niektorých buržoáznych koncepcií aktivity spoločenského subjektu – ľudových mas. V štúdiu autor v obecnej polohe charakterizuje podstatu oboch protikladných koncepcií, ktoré smerujú k zdôvodneniu manipulácie masového vedomia a chovania.

Podrobne sú analyzované prístupy amerického teoretika B. F. Skinnera a jeho technológia chovania. Nedielnou súčasťou tvorí kritika základnej tézy tejto koncepcie, ktorá zdôrazňuje potrebu formovať programové chovanie ľudí. Podľa predstáv amerického autora sa žiada na ľuďoch dobre pracovať a ďalšie stránky riadenia aktivity sú v kompetencii monopolistického kapitalistického štátu. Súčasťou jeho koncepcie je i dôraz na štátnu, náboženskú, ekonomickú, etickú výchovu a ďalšie druhy kontroly osobnosti.

Zdanlivo kvalitatívne iný prístup k spoločenskej aktivite zhrnutý v koncepcii maoizmu vychádza z úplne rozdielnych teoretických pozícií. Jadrom tohto prístupu je preceňovanie subjektívneho faktoru a nedocenenie materiálnych a ekonomických činiteľov rozvoja spoločnosti.

Je možné zhrnúť, že štúdiá kolektívu sovietskych autorov dáva mnohé podnety pre teoretický výskum i pre praktickú politickú prácu. V oblasti pozitívneho rozvoja problematiky i kritických prístupov dokumentuje možnosti prakticky aplikovať marxisticko-leninskú spoločenskú vedu ako jednotnú so zdôraznením špecifických, dielčích poznatkov jednotlivých vied s výrazným akcentom sociálneho aspektu. Recenzovaná publikácia je možné preto doporučiť širokému okruhu záujemcov nielen z radov odborníkov spoločenskovednej sféry, ale i lektorom, propagandistom, ktorí hľadajú odpovede na otázky dotýkajúce sa aktivity širokých vrstiev v súčasných sociálnych procesoch.

Ján Mišovič

George T. Gilder: Wealth and Poverty (Bohatstvá a chudoba)

New York, Basic Books Inc. 1981, 306 s.

Známy francouzský sociolog a otvorený odpúrc socializmu R. Aron napsal na počátku šedesátých let, že Spojené státy právě objevují problém chudoby, ba i bídy, ve společnosti blahobytu. Od té doby i mnozí američtí sociologové a ekonomové napsali řadu knih o paradoxním jevu chudoby v nejbohatší kapitalistické zemi světa. Byly to práce převážně kritické, dokonce s určitým odhalujícím patosem. Z oficiálního hlediska psali o chudobě v USA i takoví renomovaní sociologové, jako T. Parsons. Kniha amerického sociologicky orientovaného ekonoma G. T. Gildera je však svým způsobem zvláštní a neobvyklá. Píše totiž o chudobě a bohatství ve Spojených státech z pozic bojovné, konzervativní a přitom velmi otevřené obhajoby soudobého amerického kapitalismu. Není to však v období počátku osmdesátých let jev ojedinělý. Je totiž součástí vlivného formujícího se proudu, který je teoretickým východiskem i obhajobou reakční a konzervativní ekonomické a sociální politiky nové administrativy USA pod vedením prezidenta Reagana. Jde o ekonomy a sociology, kteří se otevřeně řadí do proudu takzvané nové pravice nebo neokonzervatismu. Vedle Gildera sem patří například I. Kristol nebo již dříve známý ekonom a socio-

log z Harvardské univerzity N. Glazer. Všichni se také v té či oné míře odvolávají na ekonoma Milтона Friedmana, jehož koncepce jsou v podstatě teoretickým základem a východiskem nové hospodářské politiky Reaganovy administrativy a v Evropě pak obdobné politiky M. Thatcherové ve Velké Británii.

Poučné jsou také oficiální ohlasy na Gilderovu knihu. Jsou vysoce pochvalné a většinou ji spojují přímo s politikou prezidenta Reagana. „Tato kniha je nezbytná pro každého, kdo si přeje pochopit intelektuální základ širokých změn, které již ovlivnily směr americké politiky a budou spoluvytvářet veřejnou politiku osmdesátých let“. „Pregnantní ekonomická práce desítekletí. Celý Washington se na ni bude dívat jako na model pro formování budoucích věcí“. „Prvotřídní analýza, která v praxi poskytne pronikavý podklad pro ekonomickou politiku Reaganovy administrativy.“ „Brilantní kniha, která bude sloužit jako inspirace a vodítko pro novou administrativu.“ A nakonec stanovisko praktického politika, člena Sněmovny reprezentantů Jacka Kempa „První kniha těchto let, která působivě dokazuje jak morální, tak i praktické přednosti kapitalismu.“

Gilder rozdělil svou knihu na tři velké části, jejichž názvy jsou víc než výmluvné. Část první se nazývá *Mandát pro kapitalismus*, druhá nese název *Krise politiky* (myslí se krize politiky takzvaného státu blahobytu) a třetí závěrečná se jmenuje *Ekonomika víry*.

Gilder ve shodě s názvem své knihy analyzuje především problém chudoby a bohatství, který nepovažuje jen za problém ryze ekonomický, ale i sociologický. Sociologům však vytýká, že často chápou uvedený problém v určitých dílčích výsledcích. Navazuje také na svou dřívější práci *Visible Man* (1978), která je podle jeho vyjádření sociologickým zkoumáním chudých (jde o rozhovory s několika stovkami chudých v několika amerických státech). Gilder v předmluvě své práce upozorňuje na to, že myšlenky jeho knihy jsou považovány za konzervativní.

Jako ústřední ideu vyhláší tezi, že je na chudé třeba rozšířit svobody a šance, hodnoty rodiny a víry, které jsou nezbytné pro všechno bohatství a pokrok. Sdílí přesvědčení, že představitelé nové pravice, s nimiž je solidární, se stali největšími přáteli chudých v Americe, zatímco liberalismus přispěl k novým formám závislosti a morální korupce chudých rodin.

Gilder pojednává v širších souvislostech o hlavním tématu své knihy — závislosti chudoby na bohatství z hlediska svého přesvědčení o neúspěchu socialistického snu za posledních padesát let. Sny prý umírají, když se realizují. Ale ani kapitalismus nedokázal získat odpovídající triumf. Je to také proto, že mnozí autoři, kteří nehorují pro socialismus, nejsou ani důslední, ani optimističtí ve vztahu k možnostem a šancím kapitalismu. Sami přispívají ke kritice kapitalismu zvláště pro jeho morální vady. Velmi negativní účinky ve vztahu k současné realitě amerického kapitalismu má pak kritika známých amerických teoretiků, které Gilder zařazuje dokonce mezi socialisty — J. K. Galbraitha a Roberta Heilbroneru.

Pokud se týče boje proti chudobě, který vedl americký stát podněcovaný neokeynesiánci a takzvanými liberálními socialisty, je tento boj podle Gildera neúspěšný, spíše se postavení těch, kdo dostávali podpory a příspěvky, morálně zhoršilo. Hlavní příčinou neúspěchu při potírání chudoby je podle Gildera nesprávné pojetí kapitalismu, státu a sociální politiky.

V Gilderově pojetí je kapitalismus ekonomikou supply-side, tj. řádem, který začíná dáváním. Musí se dávat, aby se dostalo, musí se dodávat, aby byla poptávka. Ekonomika, v níž poptávka (spotřeba) nahradila nabídku, je netvořivou ekonomikou nesoucí s sebou inflaci a úpadek produktivity. Kapitalistická tvořivost není řízena nějakou neviditelnou rukou (narážka na pojetí A. Smitha), nýbrž zcela viditelnou rukou manažerství a podnikatelství. Kvalita kapitalistické společnosti nezávisí na automatickém mechanismu, ale na kvalitě, tvořivosti a vůdcovství kapitalistů. Správnému pochopení těchto realit však prý brání „rasismus“ inteligence, tj. zášť proti producentům bohatství. S tím je spjata další nebezpečná a škodlivá myšlenka o tom, že bohatství je příčinou bíd. S touto myšlenkou se provádějí kejkliřské kousky, protože je velice pohodlné zuřit na bohaté, je velmi snadné vyznávat formulky o vyvlastnění než být pilný a pracovat. Gilder soudí, že je spíše pravdivější tvrzení, že příčinou chudoby není bohatství, nýbrž značně rozšířené přesvědčení, že bohatství je příčinou chudoby.

Gilder je zastáncem vzestupné mobility a Spojené státy považuje za nejmobilnější společnost v dějinách. Vzestupná mobilita však závisí na obdivu ke vzestupu a jsou s ní spjata ctnosti, jako píle, disciplína, ambice a ochota riskovat. Vzdělání a doklady o vzdělání jsou důležité ve vládní oblasti, všude jinde se většina dovedností získává v práci. Nejlepší vyhlídky pro americké černochy bez vzdělání jsou v malých firmách, kde oddanost a tvrdá práce slouží lépe než jakékoli hodnoty.

Obraz statické společnosti malých možností a nedostatečného prostoru pro risk

a iniciativu je podle Gilderova mínění blízký potomkům americké vyšší třídy, kteří byli naučení pohrdat podnikáním a dali přednost jistě, ale neinspirující práci v byrokracii. Touto volbou se vyhnuli velkému riziku a zároveň i velkým možnostem v podnikání ve prospěch práce ve sféře vládnutí, vzdělávání, umění nebo ve svobodných povoláních. Mnoho miliónů Američanů se tak vzdalo jakékoli perspektivy získat velké bohatství. V těchto vrstvách je proto také spíše pravděpodobná sestupná mobilita a to je důvod, proč americká vyšší třída početně klesá. Válka proti bohatým pokračuje, protože právě příslušníci a potomci americké vyšší třídy mají velký vliv na komunikační prostředky. Vedou kampaň proti bohatým a burcuje chudé občany proti úspěšné podnikatelské třídě. Tím zabraňují chudým, aby se podíleli na vzestupné mobilitě, jejíž hlavní arénou je nadále podnikání. Podnikání je nutně prvotním zdrojem bohatství ve stále kapitalistické Americe. Když roste bohatství ve sféře podnikání, mají i chudí šanci se pozvednout. Gilder tak dospívá k tvrzení, že spása chudých a možnost jak se pozvednout z chudoby, je v bohatství podnikatelů. Bez růstu bohatství soukromých podnikatelů nemají chudí šanci zbavit se chudoby. Sociální péče takzvaného státu blahobytu je jenom klame a udržuje ve faktické i morální chudobě.

Krise politiky je v USA krizí politiky státu blahobytu, který zatlačuje nebo nepodporuje základní vlastnosti nutné pro rozvoj hospodářství — jistotu a schopnost riskovat. Tyto dva impulsy vedly na jedné straně k úsporám a na druhé straně k investicím. Není-li jistota podnikání, přesunují se soukromé peníze ze soukromého podnikání do sféry nevýdělečné a do vládních institucí. Výsledkem je mimo jiné i hrozivý pokles produktivity amerického hospodářství (například pod 1% v roce 1979).

Jinou překážkou správného chápání role a místa státu ve společnosti USA i úspěšného boje proti chudobě je mýtus o dále existující rasové diskriminaci. Podle Gildera již žádná významná rasová diskriminace v USA neexistuje; nelze tvrdit, že Amerika je stále potlačovatelská a diskriminační. Gilder se nezastavil ani před tvrzením, že antidiskriminační agentury v USA se staly nepřítelem pokroku černochů. Washington hluboce poškozuje vyhlídky chudých černochů. V době, kdy je těžké najít kdekoli diskriminaci, jsou černoši přemlouváni, aby ji viděli všude. Ne rasismus, ale liberalismus je příčinou trvání chudoby černochů v Americe. Hlavní otázka veškerého boje proti chudobě musí být zaměřena na zvýšení příjmů mužů — živitelů rodin (hlavně u černochů) a na druhé straně je třeba chudé rodiny oprostit od vládních prací a podpor. Dosavadní vládní politika je hlavní příčinou toho (pokud nenastane obrát ve smyslu Gilderových návrhů), že chudoba uprostřed amerického bohatství hned tak nezmizí.

Americký liberalismus, někdy přecházející v liberální socialismus (hlavní představitelé J. K. Galbraith a R. Heilbroner), se ve svých skeptických a kritických přístupech mýlil, když tvrdil, že USA dosáhly konce éry kapitalismu. Podle Gildera je tu skutečně konec, ale fáze módní ekonomiky levých s jejich zásadami kontroly mezd a cen s vyšším a progresivním zdaněním. Slepota a omezenost liberálních, až socializujících levých spočívá v tom, že prý nepochopili třídní vztahy Ameriky, její ekonomickou strukturu a hlavně podstatu podnikání. Rozhodující otázkou je kvalita a kvantita investic bohatých. Vzestup daní v Gilderově podání odvedl zcela zákonitě soukromé bohatství od ochoty a vůle riskovat v podnikání. Americký daňový systém je prý skutečně velmi destruktivní a nemá téměř srovnání ve „svobodném“ světě. Celkově ukládá relativně větší břemeno bohatým a menší chudým a střední třídě než v kterékoli jiné kapitalistické zemi. Výsledkem vysokých daní na velké majetky je inflace. Spojené státy jsou inflačním státem. Největšími inflačními sektory americké ekonomiky jsou vláda a služba. Válka proti bohatství činí každého chudším a ironicky prý dokonce zvyšuje nerovnost.

Proto je nutné, aby USA v osmdesátých letech odstranily daňové břemeno a paralyzující vliv protekcí a subvencí ze soukromého sektoru, jehož energii je třeba uvolnit. Snížení daní skýtá podle Gilderových představ jedinou žádoucí cestu k vyrovnání rozpočtu a k podpoře nových výdajů na obranu.

Velmi svérázné objevy pak Gilder podává v poslední, třetí části své knihy. Dovidáme se, že v každé ekonomice je jen jeden rozhodující a určující konflikt. Není to konflikt mezi dělníky a kapitalisty, bohatými a chudými, ale mezi minulostí a budoucností, mezi existujícím stavem průmyslu a průmyslem, který nahradí tento stav. Z tohoto hlediska dosažení nového stavu průmyslu je nutno podle Gilderových pokynů spojit jediné s kapitalismem. Budoucnost USA, a dokonce lidstva, je spjata s kapitalismem, při vytváření sil tvořivé destrukce pomůže jen kapitalismus, který může „zachránit svět v jeho věčných krizích obyvatelstva a nouze“ (s. 238).

Američtí liberálové chtějí bohatství bez bohatých. Ale úspěšné hospodářství závisí na prosperitě bohatých, na vytvoření velké třídy riskujících lidí, kteří jsou ochotni vynout se snadným cestám a pohodlnému životu, aby vytvořili nové podnikání, dosáhli velkých zisků a zase je investovali. Říká se, že jejich výsledky jsou „nezasloužené a málo zasloužené“. Ale ve skutečnosti nejúspěšnější podnikatelé dávají daleko víc než dostanou zpět a většina z nich nezíská vůbec žádné bohatství. Jsou to hrdinové ekonomického života a ti, kdo jim závidí jejich odměny, demonstrierují svou neschopnost pochopit jejich roli a jejich nadějnost. Toto nepochopení je zvláště nevhodné a nebezpečné v politických kruzích, protože politikové jsou v podstatě svými životy ambicí a dobrodružství duchovními příbuznými podnikatelů. Pokud politikové berou na zřetel svou kariéru a své úsilí o dosažení úspěchu v prestiži, měli by být schopni pochopit dynamiku kapitalismu.

Závěrečná, třetí část Gilderovy práce je nazvána velmi příznačně — *Ekonomika víry*. Zde Gilder jednoznačně tvrdí, že růst není účinkem detailních plánů a předpověditelných procesů, ale individuálního vůdcovství, iniciativy a tvořivosti. Proto také pokus státu blahobytu odmítat, potlačit a plánovat odstranění nebezpečí, nejistot z lidských životů neznásilňuje jen ducha kapitalismu, ale také podstatu člověka. Zde již Gilder přechází od ekonomických a sociologických pojmů až k určitým pojmům filozofickým. Hospodářství je prý ovládáno myšlením, a proto neodráží zákony hmoty, ale zákony myšlení. Tyto filozofické úvahy končí až v uznání nutnosti uctívat boha, protože ten je základem všeho živého vědění a lidského myšlení. Všechny krizové jevy, které prožívá Amerika i ostatní kapitalistické státy, jsou podle Gildera samy mandátem pro kapitalismus. K jejich překonání je třeba mít víru v šanci a prozřetelnost, v důvtipnost svobodných a bohabojných lidí. Rehabilitací kapitalismu a kapitalistických podnikatelských ctností bude pomoci i chudým, protože nelze chtít bohatství bez bohatých.

Gilderova práce je poučná a cenná v mnoha ohledech. Je především otevřenou, naprosto nezastřenou a nezastíranou obhajobou soudobého, a zvláště pak amerického kapitalismu. Je zároveň ostrou kritikou a odmítnutím dosavadní praxe amerického kapitalistického státu v jeho funkci státu blahobytu. Je pravdou, že opatření sociální politiky amerického státu nebyla důsledná a neodstranila základní neduhy vyplývající z povahy kapitalismu. To se projevuje i v tom, že oficiální opatření v boji proti chudobě tento problém zásadně nevyřešila. To ostatně není v rámci kapitalismu možné. Gilder však patří k těm teoretikům, kteří nekritizují praxi státu blahobytu z pozic zájmů chudých a sociálně slabých tříd. Jde mu o upevnění, rehabilitaci a obhajobu kapitalismu jako řádu, který má všechny schopnosti a předpoklady se úspěšně rozvíjet a je údajně jedinou budoucností lidstva i americké společnosti.

Z tohoto apologetického postoje pak logicky vyplývají i jeho zásadní návrhy na řešení klíčových sociálních a ekonomických problémů soudobého amerického kapitalismu. Jde o snížení daní z velkých příjmů, o omezení nebo škrtnutí sociálních výdajů, aby byly získány prostředky pro oživení kapitalistické podnikavosti a na takzvanou obranu země. Chudým a sociálně slabým vrstvám se doporučuje, aby se zúčastnili soutěže o mobilitní úspěch a nespolehali se na dobročinnost státu. Je zapotřebí přestat útočit na bohaté a odmítnout liberálně kritické výhrady proti kapitalismu a jeho podnikatelům, že jsou nemorální a nehumánní. Jediné kapitalistické podnikavost, ochota riskovat a investovat, pile a úspory řadových pracujících pozvednou americký kapitalismus a budou znamenat i účinnou pomoc proti chudobě. Bez neomezeného rozvoje amerického kapitalismu a jeho tradičních podnikatelských ctností není možné řešit sociální problémy. Tím se Gilderova stanoviska stávají jednoznačnou obhajobu praktické politiky Reaganova vedení a dávají mu i teoretické zdůvodnění a ospravedlnění. K tomu ještě přistupují hlubokomyslné úvahy o bohabojnosti a o zázraku lidské tvořivosti ve vztahu otevřenosti k božskému, která jsou nakonec v souladu s praxí amerického kapitalismu, jenž svůj cynismus, bezohlednost a dravost spojoval vždy a demonstrativně s pokrytectvím puritánského protestantismu.

Jde o velmi zajímavé a vzácné otevřené apologetické a také bojovné koncepte neokapitalistického směru, o „hrdá“ stanoviska nové pravice, která vyjadřuje závažné změny a posuny v myšlení i praxi amerického kapitalismu. Jsou i důkazem toho, že nynější reakční, konzervativní, antisociální i militaristická politika prezidenta Reagana má své teoretické příznivce i obhájce. Je proto třeba věnovat těmto novým symptomatickým jevům americké ekonomické a sociologické vědy kritickou pozornost a analyzovat je z hlediska jejich konzervativního a reakčního působení i ve vztahu k praxi nynější politické reprezentace amerického kapitalismu.

Eduard Urbánek